

Filosofie jako gnóze

Philosophy as a Gnosis

Jan Samohýl
Teologická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
samohyl@tf.jcu.cz

Abstrakt/Abstract

Cílem článku není zkoumat smysl otázek *Potřebujeme ještě vůbec filosofii?, Jak dělat takovou filosofii, která má smysl?*, atd., nýbrž poukázat na zajímavou a inspirativní interpretaci Herakleitova pojmu filosofie, jak jí popsal ve své přednášce „*Co je to – filosofie?*“ Martin Heidegger.

The aim of the paper is not to explore the questions *Do we really need philosophy ?, How to do philosophy in a way that is meaningful ?*, and the like, but to draw attention to an interesting interpretation of Heraclit's concept of philosophy, which Martin Heidegger presented in his lecture *What is philosophy?*.

Potřebujeme dnes ještě filosofii a k čemu ji vlastně potřebujeme? Je to, co děláme v akademických kruzích ještě filosofie či myšlení o smyslu jde jinudy než katedrami filosofii našich fakult. Obdobné otázky jsou stále k dispozici k více či méně poctivému řešení. Jde dělat filosofii, která má smysl, a co má být tím smyslem?

Cílem mého příspěvku není zkoumat smysl otázek, kterými je uvedena tato konference. Rád bych poukázal na zajímavou a inspirativní interpretaci Herakleitova pojmu filosofie, jak jí popsal ve své přednášce „*Co je to – filosofie?*“ Martin Heidegger.¹

Hledá-li tato konference nové inspirativní přístupy ve filosofii, které vznikly ve 20. století, tak Heideggerovo myšlení ovlivněné fenomenologickou metodou k nim zásadně patří. Novost jeho přístupu je patrná v jeho pojetí pravdy, kdy se vrací k řeckému pojmu *aletheia* a vykládá jej jako otevřenost, k tomu, co přichází.² Tato otevřenost a originalita je jedním z momentů, proč Heidegger patří k významným osobnostem filosofie 20. století. Ve jmenované přednášce se německý filosof ptá právě po smyslu filosofie a přichází k původním inspiracím, které vedly v antickém Řecku ke vzniku filosofie. Filosofie, v době svého vzniku, se mísí s náboženskou gnózí, je plná hledání a tajemného očekávání. Na tyto souvislosti upozorňuje M. Eliade, když

---

¹ Přednáška byla proslovená v srpnu v roce 1955 v Cerisy-la-Salle v Normandii jako úvodní slovo setkání Heideggera s francouzskými filosofy. Poprvé byla otištěna v roce 1956. Český překlad Ivana Chvatíka byl poprvé uveřejněn ve sborníku věnovaném Jířímu Němcovi v roce 1977.

² Viz Heidegger (1970).

interpretuje Platóna: „Filosofie je „přípravou na smrt“ v tom smyslu, že učí duši, jak se má, až jednou bude vysvobozena z těla, nastalo udržet ve světě idejí, a tak se vyhnout novému převtelení“.³ Filosofie je zvláštním poznáním a v tom je její lákavost, ale i dobová aktuálnost. „Jakmile Platón takto náležitě postuloval svět věčných modelů, bylo třeba objasnit, kdy a jak lidé dosáhnou těchto idejí“.⁴ A tímto poznáním se stává filosofie, filosofie má náboženské ambice. Tedy gnostický způsob poznání je v určitém smyslu blízký náboženským cílům. R. Schaeffler také typologicky řadí řeckou filosofickou tradici k typu, kdy se filosofie náboženství představuje jako přeměna filosofie v náboženství.⁵ Filosofie je metodou vysvobození, cestou k překonání pomíjivosti tohoto života. Jistě pro nás zvláštní představa, zvláště když tuto představu konfrontujeme s naším dnešním chápáním filosofie. V duchu středověké tradice je filosofie pro nás spekulativní vědou, která zkoumá věci přirozeným světlem rozumu. Je přísná a věcná. Klasická scholastická definice praví: „Filosofie je poznání věci poznatelných lidským rozumem získané přirozeným světlem z posledních příčin nebo důvodů“.⁶ Tento příspěvek se soustředí na tyto okolnosti vzniku filosofie, které slibují velké očekávání, jak na tyto souvislosti upozorňuje Heideggerův text. Zároveň toto porozumění filosofii v sobě skrývá určitá nebezpečí, jak ukážeme později.

Heidegger ve svém výkladu se soustředí na výklad slov *filein* a *sofon*. Snaží se odhalit, jaký měla tato slova význam v Herakleitových zlomcích. Ve zkoumaném textu formuluje cíl svého bádání Heidegger jako ptaní se po bytnosti filosofie,⁷ a to je jistě nejen téma této konference, ale i zásadní aktuální otázka vůbec. Výklad slova filosofie, je podle Heideggera blízko odpovědi po bytnosti filosofie.

Nejprve vykládá slovo *filein* (tradičně chápané jako milovat). Heidegger ho interpretuje ve smyslu *homologeín* – srozumět, odpovídat v souznění nebo dokonce vzájemně se přizpůsobovat či být si vzájemně určen.⁸ Toto vzájemné vnitřní (před-)určení je možno chápat v gnostické tradici i jako osvícení a vzájemné vyhovování. V Herakleitově smyslu je „souznění *harmonia*“.⁹ Heidegger rozumí vzniku řecké filosofie v kontextu vnitřního poznání, které se zdá už blízko náboženské tradici. Je-li jádrem gnóze myšlenka vysvobození a vnitřního osvícení na základě schopnosti či předurčení, je Heideggerovo pochopení *filein* gnózi velmi blízko. Lze tedy rozumět, podle Heideggerova výkladu, že filosofie není jen zalíbením v rozumování, ale vlastní cestou vysvobození v tom nejsilnějším smyslu. Gnostické poznání zároveň znamenalo odkrývání a odhalování souvislostí a věcí. Takto pojaté *filein* má velmi blízko k dalšímu řeckému slovu *apokalyptein*. Toto slovo znamená odhalit, zjevit.¹⁰ Touha po odkrytí,

---

³ Eliade (1996, s. 180).

⁴ Tamtéž, s. 179.

⁵ Viz Schaeffler (2003).

⁶ *Philosophia est scientia rerum ratione humana cognoscibilium per causas vel rationes ultimas naturalí lumine comparata.*

⁷ Heidegger (1993, s. 113).

⁸ Tamtéž, s. 115.

⁹ Tamtéž, s. 115.

¹⁰ Souček (1987, s. 41).

odhalení, je v základech evropského myšlení. Můžeme s nadsázkou říci, že evropská kultura je apokalyptická. Touha po stále novém poznání, odkrytí tajemství přírody, touha po „novém a lepším“ může evokovat jiné chápání slova apokalypsa. Jako obraz nebezpečí, konce a katastrofy. Touha po nenasytném odkrývání je možná neblahou a snad nechtěnou inspirací filosofie dnešní civilizace. Hranice mezi touhou po poznání a touhou po zisku z poznání může být velmi nezřetelná. *Filein* jako gnóze má v sobě obě tyto možnosti.

Druhé slovo, ze kterých se skládá pojem filosofie, je slovo *sofon* (běžněji se používá *sofia* – moudrost). Heidegger se přiklání k tomuto pojmu jako původnějšímu výrazu, ze kterých pak vznikl náš pojem filosofie. Heidegger vysvětluje *to sofon* pomocí Herakleitova obratu *hen panta*. Je důležité upozornit, že téma jednoty, jednoho a mnohosti, všeho je velkým tématem dané doby, jak upozorňuje i Eliade: „V 6. století převládal v náboženském a filosofickém myšlení problém jednoty a mnohosti“.¹¹ *Panta* zde znamená *panta ta onta* – celek veškerého jsoucna. Tedy celek veškerých poznatelných jsoucna. *Hen* pro Heideggera je možno použít ve smyslu jednoty. „*Hen*, jedno, znamená: jedno, jediné, všesjednocující“.¹² *To sofon* pak v Heideggerově výkladu odkazuje k jednotě veškerých jsoucna, tedy ke smysluplnému řádu světa, ke kosmu. Podle řady vykladatelů právě Herakleitos první užil slovo kosmos pro smysluplně uspořádaný svět. Tím sjednocujícím je pro Heideggera bytí. *Sofon* pro Herakleita v Heideggerově interpretaci je představeno jako jsoucno shrnuté v bytí. A jako takové je poznáváno. Svět je uspořádaný řád jsoucna sjednocených v bytí.

Filosofie je zvláštním poznáním, souzněním či předurčením k poznání s řádem světa. Tato poměrně silná interpretace staví filosofii do zcela jiného světla, než jak jsme ji zvyklí chápat dnes. Martin Heidegger upozornil na řecké kořeny vzniku filosofie, které měly velmi blízko ke gnostickému myšlení, které se soustavněji rozvíjelo v pozdní antice a ovlivnilo zásadněji i křesťanství. Heidegger ve své přednášce v tomto kontextu vykládá i pojem *eros* jako zvláštní touhu po *sofon*. Filozofové se stávají inspirátory tohoto hledání. „Stali se tak těmi, kdo dychtí po *sofon* a svým vlastním dychtěním budili a povzbuzovali touhu po *sofon* i u jiných“.¹³

Význam a aktuálnost tohoto Heideggerova přístupu ve výkladu Herakleitových zlomků tkví především v hledání původních zdrojů vzniku filosofie. Hlavním motivem řecké filosofie byla touha po poznání, po porozumění, po odkrytí. Tento impuls je jistě aktuální i dnes, kdy filosofie touto motivací po poznání může dát dnešním společenským tématům určitý nadhled, odstup, ale i smysl. Zároveň jsme se snažili upozornit i na určitá nebezpečí tohoto přístupu, touhy po odkrývání a dobývání. Filosofie svým přístupem ke světu je v základech evropského myšlení v celé šíři společenských témat, a tak musí být respektována, ale především studována.

---

¹¹ Eliade (1996, s. 168).

¹² Heidegger (1993, s. 115).

¹³ Tamtéž, s. 117.

Literatura

- Eliade, M. (1996): *Dějiny náboženského myšlení II*. OIKOYMENH, Praha.
- Hiedegger, M. (1970): *O pravdě a bytí*. Vyšehrad, Praha.
- Heidegger, M. (1993): *Co je to – filosofie*, in *Básnický bydlí člověk*. OIKOYMENH, Praha.
- Schaeffler, R. (2003): *Filosofie náboženství*. Academia, Praha.
- Souček, J.B. (1987): *Řecko-český slovník*. Kalich, Praha.